

de igényes irodalmi vita legtöbbször politikai aktussá szélesült. Az irodalmi törvényszékek elsősorban a politikum szempontjából vizsgálták a mű eszmei mondanivalóját, nyomon követték hatását, és csak a marxista szempontból pozitívnak ítéltető, haladó eszméket hordozó, humánusot és a reakció elleni harcot hirdető műveket mentették fel a „vád” alól.

A marosvásárhelyi kommunisták lapja, az *Új Szó*, beszámolt az egyik irodalmi törvényszékről, amikor Silone *Fontamara* című regényét védve Jordáky Lajos az antifasiszta vezetők üldözése ellen tiltakozott, és „felkészülten méltatta a Silone regényében megnyilatkozó útmutatást: a munkásság és a parasztság a kizsákmányolt és félrevezetett dolgozók egyetlen tábora. Reméljük, hogy nagyon közel van az idő, amikor Románia egész munkássága Francia- és Spanyolország dolgozóinak példáját követve, minden gáncsoskodást félretolva egységesen fog harcolni a faszizmus ellen” (*Egységet követel a szocialista ifjúság! Új Szó*, 1936. március 9.).

A látszólag csak szórakoztatva nevelő irodalmi játékot így avatták politikai fórummá az ifjúnunkások, és a harmincas években, amikor a faszizmus árnyéka mindinkább elhomályosította az európai országok egét, ezen a módon is a veszélyre figyelmeztették a fiatalokat.

Kádár Bogárka

KAZÁNKÖVERÉS

A hatalmas területen — ahol az állomás, a fűtőház, a hozzájuk tartozó javító-műhelyek és a pályafenntartás épületei álltak —, ha alkalmam volt, be-bekukkantottam mindenüvé, hogy lássam, mit csinálnak, hogyan dolgoznak.

A mi munkaterületünk a keskeny vágányú vasút fűtőházában volt. Itt találtak legalkalmasabb helyet a tanműhely számára. Az öt mozdony befogadására épült fűtőház és a hozzá tartozó műhelyek, valamint a nyolc-tíz keskeny vágányú vasúti kocsifogadására készített javító-szerelő csarnok a nagy fűtőháztól mintegy hat-hétszáz méternyire volt.

A két fűtőház főnöke akkoriban egy Ignátz Francisc nevű — állítólag csángó származású — egykori mozdonyvezető volt, aki hátára vetett, elnyűtt „averescu“-jában (lópokrócból készült köpeny) az öreg, kövér Bicsak művezető kíséretében elég gyakran tartott ellenőrzést a fűtőházban. Senki sem tisztelte ezt a hangoskodó, nyers beszédű embert, akiről nem lehetett tudni, honnan jött és lényegében kicsoda. Egyesek azt mondták, hogy nem is mozdonyvezető, csupán vizsgázott tolató-fűtő. Durva hangot használt mindenkivel szemben, ha mérges volt, a munkásokat leszidta, „te tetű”-nek nevezte a sok héverezéstől, hidegtől, kétrét görnyedéstől holtá fáradt, a csepegő forróviztől, a hamuladából kihulló izzó pernyétől megsebzett mozdonyszerelőket, akik az arcukra, kezükre, ruhájukra ragadt olajos mocsoktól majdnem hogy emberi formájukat is elvesztették.

Ignátz az általános sztrájk után került a vásárhelyi fűtőházhoz, ahol mind a mozdonyvezetők és fűtők, mind az egész fűtőházi munkásság, még az inasok is, sztrájkoltak. A sztrájkot ugyan letörték, sokakat megbotoztak vagy puskatussal vertek véresre, de legtöbbször tudatában még elevenen élt a sztrájk s azok a követelések, amelyek a megmozdulást előidézték, de amelyek nem nyertek kielégítést.

Az emberi önérzetükben megsértettek, a „te tetű“ megszólítással meggyak-
zottak első tiltakozása az volt, hogy Ignátz főnököt saját szavajárásával keresztelték
el. Jön a „tetű“, adták szájról szájra, ha belépett a fűtőházba, és a füsttől, korom-
tól, gőztől telített levegőben itt is, ott is felhangzott egy-egy gúnyos kiáltás: „gyer-
ide, te tetű“, „mozogj már, te tetű“, s utána hangos hahota hallatszott.

Ignátz már kezdte érezni, hogy a „tetűzéssel“ melléfogott, és a munkások kirö-
högik, de mégsem ez, a háta mögött üzött gúny adta neki a nagy erkölcsi pofont,
hanem egy Angi nevű mozdonyszerelő. Angi, a mozdonyszerelő mély „kanális“-ban
dolgozott, pedáns, tiszta ember volt. Mihelyt munka után kijött a kandliból, le-
dobta magáról olaj-sárral bemocskolt ruháját, és repceolaj meg petróleum keveréké-
vel mosni kezdte vállig bemocskolt testét.

Olyan arányos, szép férfitestet addig nem láttam. Mintegy harmincéves lehe-
tett. Karján, vállán és derekán az izmok a legkisebb mozdulatra is úgy ugrándoztak,
mint csendes tó vizén az apró játékos hullámok. Ezt a szobortestű férfit válasz-
totta — pechére — az elhízott, behemót alakú Ignátz kötekedése tárgyául.

Meglátva, hogy repceolajos petróleummal mosakszik, dühösen rákiáltott:

— Hát te mit csinálsz, te tetű?

Angi felegyenesedett a mosakodásból, és hátrafordult, úgy tett, mintha keresne
valakit, aztán nagy nyugodtan tovább mosta olajtól csillogó izmos karjait. A főnök
magánkívül üvöltötte:

— Veled beszélek, te tetű! Figyelj ide, ha én szólok hozzád!

Angi felegyenesedett, hatalmas kezét ökölbe szorítva megállt a főnök előtt,
és ordítva felelte:

— Én nem vagyok „te tetű“! Én Angi András géplakatos vagyok, és a kezemet
mosom.

Ugy állt, meztelen felsőtétén megfeszült izmokkal, mint egy ütni készülő
gladiátor. Ignátz látta, hogy elvesztette a játszmat, idegesen szólt oda az öreg Bi-
csaknak:

— Meg van tiltva, mégis repceolajjal mossák kezüket az emberek... — s
továbbment, nagy behemót testén idegesen ráncigálta a válláról lecsúszott „ave-
rescut“. Az egyik mozdonyon valaki elkiáltotta magát: „gyeride, te tetű!“, de senkit
sem lehetett látni. A magasban örvénylett a fekete füst, lent átláthatatlan volt a
gőzzel telített tejfehér levegő. Ettől a naptól kezdve Ignátz többé nem mondta sen-
kinek: „te tetű“.

Szinte észrevétlenül váltam fiatalemberré. Az otthoni, eléggé kispolgári kör-
nyezettel szöges ellentétben állt a fűtőházi nagyüzem fizikumot átformáló ereje.
A mozdonykerekek esztergályozásakor az egész mozdony óriási acéltestet fel kellett
emelni 1,5—2 méter magasságra, hogy ki lehessen gurítani alóla a megkopott kerekeket.
Ezt a műveletet akkor még kézzel mozgatott emelőkkel végeztük... Ilyenkor mi, a
tanoncműhely ifjai, átmentünk a nagy fűtőházba segíteni. Nehéz, fárasztó munka
volt órákon át forgatni az emelők hajtókerekeit, ügyelni az egyenletes emelkedésre,
nehogy a mozdony soktonnás teste megcsússzon — ami kimondhatatlan katasztrófát
idézett volna elő. A gőzzel, füsttel telített levegőben izzadva, hörgöve, inunk sza-
kadtságig húztuk az emelők karjait, krájkogtunk, köpködtünk, káromkodtunk, szidtuk
a nehezen járó, megkopott emelőket, a vasútvezetőséget s mindenkit, aki dirigált
minket ebben a nehéz munkában. De azért mégis érdekes és ismeretfejlesztő volt
ez a 8—12 ember pontos összedolgozásán alapuló modern rabszolgamunka. Érdekes
volt, mert a pihenőkben végighallgattuk az előmunkások (úgy neveztek akkor a

csoportvezetőket), művezetők szakmai vitáit, vagy hallgathattuk az öregebb szaktársak néha komoly, néha lódító elbeszéléseit.

Elevenen maradtak meg emlékezetemben Szilágyi „kollégának“, a kazánkovácsok pocakos előmunkásának elbeszélései. Szilágyi bácsi minket, inasokat is a felnőttekkel egyenjogúaknak tekintett, egyikünket sem tegezte, hanem „kicsi kollégának“ hívott. Szilágyi bácsi az első világháborút megelőző időben a diósgyőri nagy vasüzemben dolgozott, s néhány évig az akkori szociáldemokrata pártnak és a szakszervezetnek kiemelt (fizetett) agitátora volt. Vége-hossza nem volt a munkások és az igazgatóság közti konfliktusok, bérmozgalmak, sztrájkok, csendőrbatalitások leírásának. Elbeszéléseiben bizonyára sok volt a képzelet-szülemény is, és egyes szépen színezett meséinek hallatán egymást oldalba böktük: „most lódit az öreg“, de azért hallgattuk...

Mert ha nem voltak is harcos, szervezett munkások a társaim, jólesett hallani, hogyan mondott oda egy-egy szakszervezeti bizalmi az urakat kiszolgáló, talpnyaló mesternek vagy éppen osztályvezető mérnöknek, de hogy főleg ő, Szilágyi bácsi, hogyan védelmezte a munkások követeléseit egy-egy bérkonfliktus esetén helyes és bátor érveivel, és miként torkolta le az igazgatóság „nagyfőjű képviselőit“.

Már maga az a tény, hogy a gyárigazgatókról csak úgy beszélt mint „vérszívó piócákról“, az igazgatóságot kiszolgáló alakokról mint talpnyaló lakájokról, a munkásokról viszont mint öntudatos emberekről, akik munkájukért megkövetelik a bért és a megbecsülést: igen, már az ilyesmi hallása is jó nevelőhatású volt. Engem különben is büszkeséggel töltött el, hogy a munkásság, ha szervezett, van ereje visszavágni és hogy követeléseit ki tudja harcolni.

Ezek a tanítások azonban egy megalkuvóvá lett ember szájából hangzottak el; amikor egyszer megkérdeztem tőle, hogy miért nem szervezkedünk, miért nem követelünk mi is, Szilágyi bácsi felemelte az ujját és piszt intett.

— Kiskolléga, erről itt beszélni sem lehet. Ha megpróbálnánk valamit csinálni, azonnal kidobnának, s talán hadbíróság elé is állítanának. — Fejét behúzta a nyaka közé, úgy folytatta. — Nekünk, vasutasoknak törvény tiltja a szervezkedést.

Nem ilyen nagyhangú, egészen más típusú ember volt Karap Dani, az esztergályos. Nagyváradról származott, és a rövid életű magyar proletárdiktatúráról beszélt nemegyszer olyan szépen és meggyőződéssel, mint senki más, akit addig hallottam erről a történelmi korszakról szólni. Karap Dani Váradon szervezett munkás volt, s az általános sztrájk után, a vasutasokra tört terror idején ritkaság volt olyasmit hallani, amiről ő mesélt.

Volt még valaki, akivel sokat beszélgettem; Méhes Lajcsi, Feri bácsinak — akit nevelőapámnak mondhatok — bizalmi embere. Lajcsi egy beszélgetés alkalmával sejtetni engedte, hogy a hosszú Vargával ök dugták el a befaggyúzott lövetyűbetéteket 1920-ban az általános sztrájk alkalmával, s ily módon akadályozták meg a mozdonyok elindítását, majd, amikor Feri bácsitól erre utasítást kaptak, visszaszerelték az alkatrészeket.

Lajcsi széles vállú, jónövésű, vidám, gyermekarcú fiatalember volt. Katonaság előtt állott. Húsvétkor láttam utoljára. Egy Musta nevű fiatal kováccsal jöttek „locsolni“. Amikor elbúcsúzott, a húsvéti „belső“ locsolás hatása alatt kissé elérékenyülve mondta:

— Isten áldja meg, tartson meg jól emlékezetében, én Feri bácsit soha el nem felejtem.

Kérdeztem tőle, hova megy. Kelet felé mutatott:

— Arra, amerről felkél a Nap... a mi Napunk.

Többet nem láttam, később az egész fűtőház beszélte, hogy Lajcsi Mustával a

katonaság elől Szovjet-Oroszországba szökött. Hogy kiért-e a szovjet földre, s mi lett vele, nem tudom, de emlékezetemben él a vidám, gyermekarcú óriás.

A műhelyben a velem egykorú fiúk közül Katonai Bélával barátkoztam össze legjobban, de jóbarátságba kerültem a nálam 2—3 évvel idősebb Gálos Ferivel és Baricz Mikivel is. Bélával a barátságunk akkor vált szorosabbá, amikor az év végi vizsgamunkát — egy másfél méter hosszú díszes rácsot, amelyet egyetlen ember nem tudott elkészíteni — közösen dolgoztuk ki.

Gálos Feri és Baricz Miki esztergályosnak készült. Mindkettő ügyes kezű fiú volt, harmadéves inas korukban sok tekintetben túltettek szaktudásban, idősebb esztergályosokon is.

Miki a tanoncotthonban lakott, ahol komoly szakkönyvekhez jutott. Élt is a lehetőséggel, és sokat olvasott, szakmai-elméleti tudás tekintetében mindannyiunk felett állt.

Abban az időben az idősebb szakmunkásoknál még divott a szakmai ismeretek, titkok őnző rejtegetése. Schreimer bácsi, az öreg reszelővágó mester például nem volt hajlandó más inast tanítani, csak az unokáját, Katonai Zolit, és hétvégén a reszelők edzését egyedül végezte. Még az unokája sem tudta pontosan az összetételét annak a büdös masszának, amivel Schreimer bácsi az edzendő reszelőket bekente — hogy megóvja a fogakat a túledzéstől —, csak sejtette, milyen anyagokat rak és milyen arányban az öreg az edzővízbe.

Schreimer bácsi, aki éveken át vezette az Udvarhely megyei Etéd község híres fúvószenekarát, aki mindenkinek mindenben segítségére volt, aki bárhol élt, azonnal a közös kultúr munka szervezéséhez fogott, nos, még ez a nyíltszívű ember is úgy zárkózott el a szakmai ismeretek átadása elől, mint egy vaspántos középkori céh-láda.

Miki nagy szakmai-elméleti ismereteiből nem kovácsolt magának előnyöket, mindenkinek megmagyarázott mindent, amit tudott, sőt gyakorlatilag is megmutatta. Több mint egy éve dolgoztam a tanműhelyben, s miután legyűrtam vagy két hónapot a lassan forgó esztergapadon — amelyen a kisvasúti mozdonyok és vagonok megkopott kerekeit szabályoztam —, újra átkerültem egy rozoga esztergapadhoz. Trapéz alakú, nagy menetemelkedésű csavar-orsót kellett készítenem. A régi fajta gépen minden menetvágáshoz más és más fogaskerék-áttételt kellett felrakni. Én nemcsak, hogy nem csináltam, de még csak nem is láttam addig ilyen rendszerű menetet... Mikit kértem meg, és készségesen segített is az áttétel és a kések vastagságának és idomának kiszámításában.

Ez az új segítő szellem a régi vaskalaposok között határozottan értékes és hasznos volt, átvettük mindannyian, és szinte sportot űztünk abból, hogy egy-egy mesterségbeli titkot leleplezzünk, és mindenki előtt ismertté tegyünk.

Volt a kis fűtőházban egy Sipos nevű lakatos, aki nagy mester hírében állt. Fűrészlapokból marhaszarvnyelű kenyérvágó késeket fabrikált. Mások is megtették, de minthogy kovácsolás közben az acél meglágyul, nem tudták megedzeni úgy, hogy a hosszú kés el ne görbüljön.

Nos, ez a Sipos, amikor mellette dolgoztam, állandóan fuseráltatott, a kések nyelét velem csináltatta meg, de soha egy banit nem adott. Egy mozdonyvezető megkért, csináljak neki is egy kést. Kértem Sipost, hogy az élet eddige meg, de megtagadta. Figyelni kezdtem, hogyan csinálja, s rájöttem, hogy a kések edzésekor mindig előkészít egy pléhtepsiben nedves homokot, és abban edzi a késeket. Ezt a módszert én is megpróbáltam, és sikerrel járt. Sipos dühöngött, s megfenyegetett,

ha elárulom valakinek a „titkot“, megpofoz. Én pedig minden lelkiismeretfurdalás nélkül „elárultam“.

*

Igazi mély barátot a felnőttek közül azonban Koncz Jánossal, a bicégő fűtővel kötöttem, aki az erőmű gépésze volt.

Az „erőmű“ egy 5 × 8 méteres, gerendából, deszkából összetákolts barakk volt, amelyben egy elaggott lokomobil hőrögve-prüszkölve forgatta a végtelen hosszúnak tűnő transzmissziós tengelyt, amely a kovács-, eszterga-, tan- és reszelővágó-műhelyek gépeit hajtotta.

Koncz János ma is úgy áll előttem, mint a félig paraszt, félig munkás agitátor eszményi típusa. Markáns arca volt, zöldesbarna szeme, amellyel merészen, mélyen hallgatójának szemébe néz, és figyel, mint aki meg akarja állapítani, beszélgető társának tudata hogyan reagál szavaira. Végtelen ravaszsággal csalta ki mások véleményét a társadalmi kérdésekben, s csak akkor fogott nyíltan az érveléshez, ha meggyőződött, hogy az illető a hallottak után nem fog egyenesen a főnökséghez menni, hogy följelentse.

Bennem kezdettől fogva megbízott. Mint később mondta, el sem képzelhette volna, hogy Kézel vezérúrnak unokaöccsében ne bizzon meg. Koncz ismerte nagybátyámat még mozdonyvezető korából — innen a „vezérúr“ megnevezés, a fűtők annak idején így szólították a mozdonyvezetőket —, de ismerte jelentős szerepét és magatartását az általános sztrájk idején is.

Mégis először csak kerülgette a kérdéseket. Tudakolta, milyen könyveket olvas-tam, és most olvasok-e.

Értelmes, szép beszédű ember volt, folyt belőle a szó, de nem az össze-vissza hadart zagyaság — mint általában a bőbeszédű emberekből —, hanem tudatosan megfogalmazott, szép, értelmes beszéd.

Egy napon elfelejtette behorgolni belülről a barakk ajtaját, és amikor benyitottam, hirtelen a szék háta mögé tette a könyvet, amit olvasott. Minden gátlás nélkül a kezembe vettem, és elolvastam a címét... August Bebel: A nő és a szocializmus.

Ettől a perctől kezdve úgy voltunk, mint két cinkos, „lelepleztük“ egymás előtt felfogásunkat, véleményünket a kizsákmányolókról és a kizsákmányolásról, kifejeztük rokonszenvünket Szovjet-Oroszország és a bolsevizmus iránt, gyűlölettel beszélünk a magyarországi horthysták s a hazai burzsoázia vad terrorjáról...

Néhány nap múlva egy kis brosúrát adott, amelyet Bécsben adtak ki az emigráns magyar kommunisták. A brosúra Hamburgerné — a magyar proletárdiktatúra egyik ismert harcosának felesége — letartóztatásáról, embertelen megkínzásáról, és a nemzetközi munkásmozgalom tiltakozó állásfoglalásáról szólt.

A kovácsműhelyben végzett gyakorlat után engem és Cseh Árpit betettek az alvázról leszerelt, két hatalmas bakra állított mozdonykazánba, amelyből a tűzcsöveket kiszedték. Feladatunk az volt, hogy a kazán falára lerakódó zománckemény-ségű vízkövet éles, kazánkőverő kalapáccsal letisztítsuk. A műhely előtti nagy szerelőcsarnokban állt magányosan a kazán, mi ketten Árpival a nyitott gőzkúpon át belebújtunk és kétrétgörnyedt állapotban, a védőkosárral ellátott villanylámpa fénye mellett a farkasorádtó februári hidegben vertük le a falára rakódott kemény vízkövet, majd utána drótkéfével még jobban letisztítottuk. Elméletben tudtam, mit jelent a rossz, meszes víz lerakódása, hogy a kazánkö csőfolyást, adott esetben robbanást is idézhet elő, de a gyakorlatban itt ismerkedtem meg a kazánoknak ezzel a legfőbb ellenségével.

Órákon, napokon át vertük kalapácsunkkal a kazán falát. A lepattogzó éles szilánkok bebújtak ruhánk alá, és felsértették testünket, a drótkéfézessel keletkezett finom „mészpor“ bejutott légzőszervünkbe, behatolt a ruhánk alá, betömte arcunkon, testünkön a bőr légzőpórusait, és kibírhatatlan viszketést okozott. De a legkegyetlenebb volt a hideg. A kazánfal úgy sugározta magából, mint izzó lemez a meleget. Ha nedves kézzel értünk hozzá, megtörtént, hogy odaragadt az ujjunk és róla egy bőrdarabocsk. Munkaruhánkra mindenféle rongyokat vettünk fel, bakancsunkat becsavartuk pokrócdarabokkal, úgy néztünk ki, mint azok a kanálislakó „darisok“, akikkel húsz évvel később — 1941-ben — a pesti toloncházban találkoztam. Megpróbáltunk téglát melegíteni, és arra ülni, de abban a helyzetben nem tudtunk dolgozni. Előttünk már mások is végezték ezt a munkát, de különböző kifogásokkal meglógtak. Három hétig dolgoztam 1922 februárjában ebben az átkozott beosztásban, minden munkavédelmi felszerelés nélkül — csupán védőszemüvegünk volt. Mikorra elkészültünk a munkával, ki is készültünk. Cseh Árpi vesegyulladását szerzett, és húszéves korában elvitte a betegség... Nekem a légzőszerveim betegedtek meg, tüdőcsúcshurutot kaptam, amelyből minden feljavított étkezés és Margit néni anyai gondoskodása ellenére csak hosszú idő múlva tudtam teljesen kigyógyulni.

Jellemző az akkori idők munkásegészségügyi viszonyaira Dr. Pintican vasúti orvosnak, a későbbi ismert nőgyógyásznak a véleménye: „Fiam, ez nem lázas betegség és nem tüdőbaj... én nem tudok adni magának betegszabadságot — mert nincs láza —, és nem tudom szanatóriumba küldeni magát, mert még nem tüdőbajos.“ Azért mégis adott négy napi betegszabadságot és valamilyen port. Hála fiatal egészséges szervezetemnek, legyűrtem a betegséget, és a későbbi fizikai megpróbáltatások — a láger és börtönévek sem kezdték ki tudómet, amelyen csak egy elmeszesedett foltocská emlékeztet a kapitalista „aranykor“ munkavédelmére.

Veress Pál

* Részlet a szerző készülő önéletrrásából.

Gedeon Zoltán grafikája

